

PÁZMÁNY *1635*
— *a l a p i t v a*

Pázmány Law Working Papers

2016/4.

Koltay András

A művészet szabadsága: a nem létező alapjog

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest

<http://www.plwp.eu>

A művészet szabadsága: a nem létező alapjog

KOLTAY András
egyetemi docens (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

Lehetséges-e a művészetet, a művészi teljesítmény nyomán létrejött alkotást a jog eszközeivel megítélni? Lehetséges-e, hogy a művészi alkotások, amelyekben az emberi szellem legnagyobb teljesítményei öltönek testet, és amelyek által minden kor a maga kultúráját definiálja, a polgárok egymás közötti és az állammal szembeni viszonyukban előálló kisebb-nagyobb viták eldöntésére létrehozott, szándékoltan a földön járó, technicizált szabályrendszer, a jog által ítéltessenek meg?

A művészek és írók körében természetesen merült fel az igény, hogy műveiket kizárólag azok esztétikai értéke alapján ítéljék meg, és semmilyen, jellege szerint általánosító, sőt óhatatlanul uniformizálásra kényszerítő normarendszer ne befolyásolhassa, akadályozhassa e művek hatását, terjedését. Jellemző történet, miszerint Lucretius 5. századi, sokáig üldözött könyvének (*De rerum natura*, a Dolgok természetéről) kora újkori kiadása is azon az alapon láthatott napvilágot, hogy (a szöveghez 1563-ban illesztett előszó szavai szerint): „A költemény valóban idegen hitüinktől a tévtanai miatt, de ettől még költészet.”¹ Azaz, az erkölcsi normákat ugyan nem tartja tiszteletben, de esztétikai szempontból értékes, a két szempont pedig elválasztható.

1890-ben, egy jóval későbbi korban – amely azonban még mindig ugyanazon erkölcsi és az egyéni szabadság terjedelme körüli kérdésekkel gyürkőzött – Oscar Wilde próbálta meg azzal védeni botránykeltő könyvét, a *Dorian Gray képmása*-t, hogy: „Képtelen vagyok felfogni, hogyan lehet bármilyen műalkotást erkölcsi szempontból megítélni. A művészet és az etika szférái tisztán és világosan különálló dolgok...”² A szerző végül az eredeti, folytatásokban megjelent regény alapos módosítására, átírására kényszerült.

A jogrendszer azonban sokkal érzékletlenebb, hűvösebb a művészethez fűződő viszonyában, mint ahogy azt Lucretius előszó-írója vagy Wilde óhajtotta. Egészen biztosan állíthatjuk, hogy sem a kora újkor, sem a viktoriánus kor, sem pedig jelen korunk nem engedni kicsúszni a művészi teljesítményeket a jogrendszer általi megítéltetés kényszere alól, ha erre ok nyílik. Az egyéni szabadság terjedelme ma – erkölcsi és vélemény szabadsági kérdésekben biztosan – szélesebb, mint korábban bármikor az emberiség történetében, azaz a művészeknek, íróknak a nyugati jogrendszerekben aligha van komoly vagy folyamatos félnivalójuk. De ettől még igaz, hogy az általános jogi normák, még ha nagyobb szabadságot is engednek az egyén számára mint korábban, a művészet alkotásaira is alkalmazandók. Ahogyan Kocsis Miklós és Kucsera Tamás Gergely is megállapította a művészet és az erkölcs viszonyán polemizálva, „a művészi kifejezések – képek, szobrok, egyéb művészi formák – a »szólás« kategóriájába tartoznak, így a vélemény nyilvánítás szabadságának oltalma alá sorolhatóak. Éppen ezért a művészetek cenzúrája, korlátozása ugyanúgy megengedhetetlen, mint más véleményeké”³ (azaz, egyúttal: korlátozása olyan feltételekkel engedhető csak meg, mint más, nem-művészi véleményeké).

A következőkben amellet fogunk érvelni, hogy ez nem feltétlenül baj. A művészi szabadság „beolvadása” a vélemény szabadság alapjogába, és ezzel egyidejűleg önálló védelme szükségtelenségének felismerése megítélésünk szerint több okból is elkerülhetetlen. A

¹ Stephen GREENBLATT: *Egy reneszánsz könyvvadász*. Budapest, Typotex, 2015. Ford. Zsuppán András. 178.

² Nicholas FRANKEL: Előszó a cenzúrázatlan kiadáshoz. In Oscar WILDE: *Dorian Gray képmása*. Budapest, Helikon, 2014. Ford. Dunajcsik Mátyás. 36–37.

³ KOCIS Miklós – KUCSERA Tamás Gergely: Művészet – szabadság – humor – erkölcs. *Magyar Művészet*, 2015/2. 159.

véleménynyilvánítási szabadság megfelelő védelme ugyanakkor gondoskodik arról, hogy ez a felismerés ne járjon hátrányos következményekkel a művészet szabadságára nézve, amely – alkotmányos terminológia, alapjogi dogmatika ide vagy oda – egészen biztosan civilizációnk egyik legfontosabb vívmánya és értéke.

A 2. pontban a művészet szabadságára vonatkozó alkotmányos rendelkezéseket tekintjük át, 1949-től máig, a 3. pontban a művészet szabadsága mint alapjog lehetséges tartalmát vizsgáljuk, még mindig a magyar jogrendszer keretein belül maradván. A 4. pont a művészi alkotásokat érintő strasbourgi joggyakorlatot tekinti át, végül az 5. pontban bizonyos következtetéseket kísérlünk meg levonni.

2. A művészet szabadságának alkotmányi szabályozása

Magyarország első alaptörvénye, az 1949-es Alkotmány 53. §-a a művészettel kapcsolatban rögzítette, hogy: „a Magyar Népköztársaság hathatósan támogatja (...) a nép életét, harcait, a valóságot ábrázoló, a nép győzelmét hirdető művészetet”. Az eredeti alkotmányszöveg tehát nem ejtett szót a művészet szabadságáról, kizárólag az állam – a művészi alkotások ideológiai alapon leszűkített körét érintő – kötelezettségvállalását írta elő.⁴

Az 1972. évi I. törvénnyel bevezetett alkotmányreform nyomán, a módosított szöveg 60. §-a már a művészet szabadságának jogát is magában foglalta („a Magyar Népköztársaság biztosítja a tudományos és művészeti alkotó tevékenység szabadságát”), az alkotmányban ugyanakkor – ezúttal a 18. §-ban – ezt követően is szerepelt az állam támogató tevékenységének előírása, továbbra is csak szűkített körben: „a Magyar Népköztársaság (...) segíti a haladást szolgáló művészetet”.

A 2012-ig hatályban volt Alkotmánynak a rendszerváltozást követően meghatározott 70/G. §-a kifejezetten – a „tudományos élet” szabadságával együtt – immár a demokratikus követelményeknek megfelelően rendelkezett a „művészi élet” szabadságáról:

„(1) A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.

(2) Tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”

Az Alaptörvény X. cikke 2012 óta ennél egy kicsivel bőbeszédűbben, eltérő terminológiát alkalmazva, de hasonló tartalommal rendelkezik a „művészeti alkotás” (valamint a „tudományos kutatás”) szabadságáról. Érdemi változás a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a Magyar Művészeti Akadémia (egy korábbi magán-egyesületből alakított köztestület) alkotmányos rangra emelése.

„(1) Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.

(2) Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.

(3) Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát. A felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket törvény szabályozza. Az állami felsőoktatási intézmények gazdálkodási rendjét törvény keretei között a Kormány határozza meg, gazdálkodásukat a Kormány felügyeli.”

---

⁴ LÁNCOS Petra Lea: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja (II. kötet)*. Budapest, Századvég, 2009. 2608.

A művészet szabadságának az alapjogok rendszerében elfoglalt helyéről és tartalmi elemeiről elsősorban az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) döntéseiből tájékozódhatunk. Az alapvetően a gyűlöletbeszéd büntetőjogi megítélésével foglalkozó 30/1992. (V. 26.) AB határozat a művészet szabadságát az ún. „kommunikációs alapjogok” körébe helyezte el, a véleménynyilvánítási szabadságból, mint anyajogból fakadó, önálló alapjogként.

„...a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az ún. »kommunikációs« alapjogoknak. Ebből eredő külön nevesített jogok a szólás és a sajtószabadság, amely utóbbi felöleli valamennyi médium szabadságát, továbbá az informáltsághoz való jogot, az információk megszerzésének szabadságát. Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. Ez utóbbiak tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány 70/G. §-ában külön is rendelkezik. A véleménynyilvánítási szabadsághoz kapcsolódik a lelkiismereti és vallásszabadság (60. §), valamint a gyülekezési jog is (62. §).

Ez a jogegyüttes teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban. Történelmi tapasztalat, hogy mindannyiszor, amikor a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozták, sérelmet szenvedett a társadalmi igazságosság, az emberi kreativitás, csökkent az emberben rejlő képességek kibontakozásának lehetősége. A káros következmények nem csupán az individuum, hanem a társadalom életében is megmutatkoztak és az emberiség fejlődésének sok szenvedéssel járó zsákutcájához vezettek. Az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mégoly népszerűtlen vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele.”⁵

Az AB anyajog-koncepciója ugyanakkor nem adott eligazítást az anyajog és a belőle fakadó más jogok egymáshoz való viszonyával, illetve az egyes jogok tartalma közötti differenciálással kapcsolatban.⁶

A 24/1996. (VI. 25.) AB határozat már kifejezetten a művészet szabadságával foglalkozott. Az AB megsemmisítette a vonatkozó, 1982-es minisztertanácsi rendelet egyes rendelkezéseit, amelyek alapján a gazdálkodó, a társadalmi és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek művészeti alkotást csak művészeti szempontból történt elbírálás után szerezhettek be, használhattak fel és hozhattak forgalomba; ez pedig sértette a művészeti élet szabadságát. A testület szerint:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát is jelenti. (...) A művészet sajátosságaiból fakad, hogy a művészeti alkotást szerzője rendszerint a nyilvánosságnak (a közönségnek) szánja. Minden olyan előírás tehát, amely a művészeti alkotások megismerhetőségét korlátozza, veszélyezteti a művészeti élet szabadságát. A vázoltak alapján a művészeti élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”⁷

„Az az előírás, amely szerint művészeti alkotást kizárólag művészeti szempontból előírt elbírálás után lehet beszerezni (forgalomba hozni, felhasználni), az általános cselekvési szabadság sérelmét jelenti.”⁸

---

⁵ Indokolás, III. 2. 1. pont.

⁶ Vitatható, hogy az „anyajog” kategóriája egyáltalán mit is jelent. A testület értelmezésében az anyajog (esetünkben a véleményszabadság jogának) „ereje” sugárzik át a belőle fakadó speciális jogokra, az anyajog maga pedig szűkebben korlátozható, mint azok (ld. 21/1996. (V. 17.) AB határozat, indokolás, II./1. a) pont). Ezzel szemben Győrfi Tamás szerint a dogmatikai rend úgy kívánná, hogy a speciális, tehát az adott kérdésben konkrétan felhívható jogosultságok legyenek erősebbek általános anyajoguknál (ld. Győrfi Tamás: *Az alkotmánybírósághoz politikai karaktere*. Budapest, Indok, 2001. 103–104.).

⁷ Indokolás, II. 1. pont.

⁸ Indokolás, II. 2. pont. Az „általános cselekvési szabadság” mint egyfajta általános, generálklauzula-jellegű, nevesítetlen alapjog tartalmát szintén az AB bontotta ki. Elvi jelleggel elsőként a 8/1990. (IV. 23.) AB

A 20/1997. (III. 19.) AB határozat a közerkölcs mint a véleményszabadság korlátozását lehetővé tevő érték védelmének kérdését érintette, és ily módon releváns a művészet szabadságával összefüggésben is.

Magyarországon 1997-ig volt hatályban korábbi sajtótörvény (1986. évi I. törvény, Stv.) előzetes korlátozást lehetővé tevő rendelkezése. Az Stv. 15. § (3) bekezdése alapján, amennyiben a sajtószabadság gyakorlásával bűncselekmény vagy annak elkövetésére való felhívás valósult volna meg, vagy az a közerkölcs, illetve valaki személyhez fűződő jogainak megsértésével járt volna, az ügyész indítványára a bíróság megtilthatta az érintett sajtótermék nyilvános közlését. Az ügyésznek a bíróság döntéséig joga volt a közlés ideiglenes felfüggesztésére.

Az AB e rendelkezés részbeni alkotmányellenességét állapította meg, a szabályozási megoldás miatt (tudniillik egyazon mondatban szerepelt az alkotmányosnak ítélt és az alkotmányellenes tartalom, a testület pedig értelemszerűen nem írhatott bele a törvénybe) a vitatott rendelkezés egészét megsemmisítette. A határozat nem is elsősorban a sajtószabadság szempontjából vizsgálta a rendelkezést; a testület többsége úgy vélte, hogy a törvény azon rendelkezése, amelynek értelmében az ügyész jogosult volt mások személyhez fűződő jogainak sérelme esetén, illetve magánvádas bűncselekmények vonatkozásában a sértettek akaratától függetlenül is indítványozni a közzététel megtiltását, sérti az önrendelkezéshez való jogot. Ezzel szemben a közerkölcsre való hivatkozással, közvádas bűncselekmények megvalósulása esetén alkalmazott előzetes korlátozás nem tekinthető alkotmányellenesnek.⁹

„Az Stv. a nyilvános közlés bírósági megtiltását közerkölcs sérelme esetén is biztosítja. Az [Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi] Egyezségokmány[a] és az [Emberi Jogok Európai] Egyezmény[e] idézett cikkei a véleménynyilvánítás jogának korlátozását közerkölcs védelme céljából is lehetővé teszik. A 21/1996. (V. 17.) AB határozat már megállapította, hogy: »Az Alkotmánybíróság nem vizsgálja felül a jogban érvényesített közerkölcs tartalmát. Amint a ‘közérdek’ meghatározását is alapvetően átengedte a demokratikus törvényhozásnak, a közrendet és benne az erkölcsöket is a képviselőknek van joguk érvényesíteni, amíg valamely más okból az Alkotmány határait nem ütköznek.

Mivel a közerkölcs fogalmát és tartalmát a vizsgált összefüggésben jogszabály nem határozza meg, ezért annak megállapítása a jogalkalmazás körébe tartozik. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának a BH1992. 454. számú eseti döntése tartalmazza a sajtótermék nyilvános közlésének megtiltása iránti kérelem elbírálásánál irányadó szempontokat. A Legfelsőbb Bíróság e döntésében többek között megállapította, hogy a közerkölcs fogalmába azok a magatartási szabályok sorolhatók, amelyeket a társadalom általánosan elfogad. A sajtótermék közerkölcsbe ütközését akkor lehet megállapítani, ha ez a jellege a közfelfogás szerint egyértelmű és vitathatatlan. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Stv.-nek a közerkölcs sérelmével összefüggő korlátozó rendelkezése nem minősíthető szükségtelennek és aránytalan mértékűnek.”¹⁰

---

határozatában mutatott rá arra, hogy az emberi méltósághoz való jog az ún. „általános személyiségi jog” egyik megnyilvánulása: „A modern alkotmányok, illetve alkotmánybírói gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az általános személyiségi jog »anyajog«, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható” (indokolás, III. pont).

⁹ A határozathoz fűzött egyik különvélemény (szerzője Sólyom László és Lábady Tamás) messzebb ment a többségi határozatnál, és a közerkölcs védelmében történő előzetes korlátozás lehetőségét is alkotmányellenesnek ítélte, mert az olyan elvont érték, amely a szólásszabadság korlátozására „alkotmányos mércével mérve a legkevésbé alkalmas javak csoportjába tartozik”; ezen felül a bírák az eljárás rövid időn belül történő befejezését biztosító eljárási garanciák hiányát is felvetették.

¹⁰ Indokolás, III. 3. pont.

3. A művészet szabadsága mint alapjog

3. 1. A művészetre vonatkozó szabályozás

Vitathatatlan, hogy a művészettel kapcsolatban az államnak van szabályozási feladata, és ez akár az alkotmány szintjén is megjelenhet. A szerzői jogi szabályozás például elengedhetetlen a művészi, irodalmi művek létrejöttéhez. A művészeti képzés, oktatás megszervezése szintén elsősorban állami feladat, hasonlóan a múzeumok, kiállítóterek stb. fenntartásához.

Az állam szerepe a művészetekkel kapcsolatban kettős: az alapjogok kötelezettjeként egyfelől tartózkodik a művészet szabadságába való beavatkozástól, másfelől a művészi alkotások megszületését elősegítő intézményrendszer fenntartása, valamint közvetlen támogatási (mecénási) tevékenysége tekintetében tevőleges kötelezettséggel is rendelkezik. Ennek megfelelően a művészet szabadsága mint alapjog is kétarcú: az egyik egy klasszikus szabadságjog, ahol a művész (író) a jogosult, az állam a (tartózkodásra) kötelezett, a másik pedig az állam aktív szerepvállalását írja elő a művészi élet területén.

3. 2. Az állami felelősség- és szerepvállalás szüksége a művészet területén

3. 2. 1. Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége

Az „objektív intézményvédelmi kötelezettség” teóriája Magyarországon az AB gyakorlata által formálódott. A testület működésének második évében, a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban lefektetett elvek szerint:

„[a]z alapjog jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét.”¹¹

Az emberi jogokkal kapcsolatos jogi szabályozás általános keretei alapján az állam emberi jogvédelmi kötelezettsége kettős jellegű: egyfelől védi az egyének (jogalanyok) számára biztosított emberi jogokat, másfelől bizonyos esetekben – és bizonyos emberi jogok vonatkozásában – gondoskodik az emberi jogok érvényesüléséhez szükséges feltételekről (intézményes védelem). Egy adott emberi jog intézményes védelme indoka lehet más emberi jogok korlátozásának is. Balogh Zsolt szerint:

„az állam az alapjoghoz kapcsolódó objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében hasonló védelmet biztosíthat, mint amit az adott alapjog alanyi jogként nyújt. (...) Tehát, ha az alanyi jogosultság nem áll meg, attól még az alapjog alkotmányos védelme fennáll.”¹²

Az idézett ún. „első abortusz-határozat” ment talán a legmesszebbre az intézményes jogvédelem elismerésében: miközben a méhmagzat élethez való jogát a döntés nem ismerte el (mivel nem vezethető le az Alkotmányból, hogy a magzat ember, tehát alapjogok alanya), meghatározta az állam intézményvédelmi kötelezettségét ugyanezen jog vonatkozásában. Azaz, a testület szerint az élethez való jognak akkor is van objektív oldala, ha a szubjektív oldal hiányzik. Ezt a felfogást utóbb a „második abortusz-határozat”¹³ is megerősítette.

¹¹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás, C. 3. c) pont.

¹² BALOGH Zsolt: Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás. *Fundamentum*, 1999/2. 34.

¹³ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat.

Az állam intézményvédelmi kötelezettsége az AB szerint a véleménynyilvánítási valamint a sajtószabadság tekintetében is fennáll, ahol az államnak nem csupán az a feladata, hogy polgárai számára biztosítsa a szabad véleménynyilvánítást, hanem gondoskodnia kell a demokratikus közvélemény megfelelő működéséről is.¹⁴ A testület egyébként még a kilencvenes években megállapította az intézményes alapjogvédelem állami kötelezettségét a környezethez való jog,¹⁵ valamint a lelkiismereti és vallásszabadság¹⁶ vonatkozásában is, később pedig az emberi méltóság médiaszabályozásbeli védelmével kapcsolatban.¹⁷

A művészet szabadsága mint alapjog tekintetében is azonosítható ilyen, tevőleges állami kötelezettség. Az államnak a művészi értékek megőrzésére, valamint az újabb műalkotások megszületésének elősegítésére irányuló felelőssége és kötelezettsége van.

Az állam támogathatja a művészetet és vásárlóként léphet fel a műkincspiacon. Ebbéli tevékenysége során óhatatlanul értékválasztásra kényszerül, bizonyos művészeket – az erre létrehozott intézményrendszeren keresztül – támogat, másokat pedig nem, illetve dönt arról, milyen alkotásokat vásárol meg a közgyűjtemények számára. A pénzköltéssel is egyfajta véleményt fejez ki tehát, a pénz tehát egy sajátos „véleményként” jelenik meg (nem csak ebben a kontextusban: pl. a választáson induló jelöltek kampányának támogatása is hasonlóképp „vélemény”).¹⁸ Ha a magyar állam az 1970-es évek elején nem vásárolja meg Gerlőczy professzortól az általa regényes körülmények között megmentett Csontváry-hagyatékot, akkor a képek talán örökre elvesztek volna, legalábbis az állam (és így a közönség) egy gazdag gyűjteménnyel szegényebb lenne; ez a döntés is egy világos értékválasztás volt, holott Csontváryt életében és halálát követően még hosszú ideig nem sokra tartották a műítészek és művészettörténészek.

A művészet állami támogatásával kapcsolatos legismertebb amerikai döntés a National Endowment for the Arts v. Finley ügyben¹⁹ született meg. A washingtoni Supreme Court által eldöntendő kérdés az volt, hogy vajon előírhatja-e az állam, hogy milyen erkölcsiségű művészeti alkotásokat hajlandó anyagilag támogatni? Az ügy előzményeként az Egyesült Államokban Robert Mapplethorpe fotóművész nagy botrányt kavart kiállításával – amelyen egymás szájába vizelő, illetve egyikük kézfejét partnere hátsó felébe illesztő homoszexuális párokat ábrázoló képek is szerepeltek – után módosították a művészetek állami támogatását rendező jogszabályt, kiegészítve egy új rendelkezéssel, amelynek értelmében a támogatásra vonatkozó döntések meghozatalakor figyelembe kell venni az „illem” általános mércéit (*general standards of decency*), illetve tekintettel kell lenni a társadalom tagjai által vallott különféle hitekre és elismert értékekre. A törvénybe illesztett kiegészítést a Legfelső Bíróság alkotmányosnak ítélte, és megállapította, hogy a két új döntési szempont beillesztése önmagában nem alkotmányellenes, és nem diszkriminál a nézőpontok között, mert nem zárja ki eleve a versenyből az „illetlen” vagy „tisztelen” alkotásokat, csupán a döntés két új, lehetséges szempontját adja meg. Az államnak pedig joga van meghatározni azon szempontokat, amelyek alapján támogatást nyújt, és a támogatás megtagadása, mint vélemény nem azonos ezen szempontrendszer alapján nem kedvezményezett vélemények állami kényszer általi elfojtásával.

---

¹⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, indokolás, III. 2. 2. pont és 37/1992. (VI. 10.) AB határozat, indokolás, II. 2. a) pont.

¹⁵ 28/1994. (V. 20.) AB határozat, indokolás, III. 3. pont.

¹⁶ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, indokolás, A) I. 2. b) pont, 22/1997. (IV. 25.) AB határozat, indokolás, III. 1.4. pont.

¹⁷ 46/2007. (VI. 27.) AB határozat, indokolás, V. 2. pont, valamint 165/2011. (XII. 20.) AB határozat, indokolás, IV. 2. 2. 2. pont.

¹⁸ Az Egyesült Államok gyakorlatából ld. pl. Buckley v. Valeo 424 U.S. 1 (1976), újabban Citizens United v. Federal Election Commission 558 U.S. 310 (2010). Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései közül ld. Bowman v. the United Kingdom, case no. 141/1996/760/961., 1998. február 19-i ítélet.

¹⁹ 524 U.S. 569 (1998).

A magyar állam – objektív intézményvédelmi kötelezettségét teljesítve – egy összetett, több elemből álló intézményrendszert is fenntart a művészetek támogatása céljából. A törvényi preambulum szerint „a kulturális értékek védelme és gyarapítása, a művészeti és történeti hagyományok megőrzése, a magas színvonalú művészi alkotómunka közösségi feltételeinek megerősítése, az alkotómunka szabadságának védelme, a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó képviselőinek személyes megbecsülése céljából”, alaptörvényi rangra emelve, köztestületi formában létrehozta a Magyar Művészeti Akadémiát,²⁰ a művészi és irodalmi alkotások támogatása érdekében a Nemzeti Kulturális Alapot,²¹ a filmalkotások támogatása céljából működteti a Magyar Nemzeti Filmalapot²² és a Magyar Média Mecenatúra programot,²³ fenntart vagy elismer művészeti képzéssel foglalkozó felsőoktatási intézményeket,²⁴ óvja a múltban megszületett műalkotásokat és kulturális értékeket,²⁵ valamint külön rendelkezik az előadóművészek jogi státusáról.²⁶

Az intézményrendszer megalkotása önmagában is, folyamatos működtetése pedig napi szintű értékválasztást tesz szükségessé, ahol az állam érvényesíti azon szempontokat, amelyek mentén a véges mennyiségű, rendelkezésre álló, e célra elkülönített forrását fel kívánja használni. Ezen önálló intézményi keret létrehozása az állam alkotmányos kötelezettsége, ahogyan arra az 51/2007. (IX. 15.) AB határozat egy részkérdés – a művészek társadalombiztosítási és szociális támogatásokkal kapcsolatos státusa – kapcsán utalt is: „A művészeti alkotó tevékenység jellegéből adódóan mindig is sajátos jogi kereteket kívánt, mivel ez a tevékenység nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok körébe. Ezért e tevékenység speciális vonásainak figyelembevétele különösen indokolt volt a szociális ellátórendszer kialakítása és működtetése terén.”²⁷

3. 2. 2. Állami semlegesség és pluralizmus

Az állami szervek a művészettel kapcsolatos döntéseikben nem lehetnek értéksemlegesek, mert ennek megkövetelése magát az intézményvédelmet célzó rendszer működtetését lehetetlenítené el. Ugyanakkor ez igen kényes kérdés, és mindenképpen el kell kerülni, hogy az állam (bármely szerve) az általa szükségszerűen megtett értékválasztását polgáraitra kényszerítse. Az állami semlegesség elve tehát nem az állam mozgásterét szűkíti a kompetenciájába tartozó kérdések eldöntésében (mert azokat valahogyan el kell dönteni), hanem az állam és polgárai viszonyával kapcsolatban ír elő tartózkodási kötelezettséget előbbi számára.

Az – elsőként a vallási meggyőződésekkel kapcsolatban megszilárdult – semlegesség alkotmányjogi elve értelmében az államnak a különböző világnézeteket, értékfelfogásokat egyenrangúnak kell tekintenie.²⁸ A semlegesség elve azonban csak addig tartható, amíg azt biztosítja, hogy mindenki szabadon választhat a rendelkezésre álló felfogások közül, tehát az állam nem kényszeríthet senkit döntése meghozatalakor. Az állam azonban nem lehet sohasem teljesen független, és az elv nem is vár el tőle közömbösséget. Az AB szerint „[a]bból, hogy az állam maga semleges, nem a negatív vallásszabadság, s még kevésbé a vallási közömbösség

---

²⁰ 2011. évi CIX. törvény a Magyar Művészeti Akadémiáról.

²¹ 1993. évi XXIII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról.

²² 2004. évi II. törvény a mozgóképről.

²³ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.

²⁴ 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.

²⁵ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.

²⁶ 2008. évi XCIX. törvény az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól.

²⁷ Indokolás, III. 1. pont.

²⁸ Ld. erről Kis János: *Az állam semlegessége*. Budapest, Atlantisz, 1997.

támogatása következik.”²⁹ A pluralizmus követelményéből nem az következik, hogy az állam nem határozhat meg ideológiai alapon prioritásokat, hanem az, hogy nem léphet fel kizárólagossági igényrel, és nem mondhatja azt, hogy csak az általa preferált ideológia/értékrendbeli döntés a helyes.

Az egyén egyébként sem vákuumba születik bele. Az őt körülvevő kulturális közeg biztosítja számára az értékválasztás lehetőségét – az államnak pedig kiemelt szerepe, hogy a különböző alternatívák választását lehetővé tegye, és azok közül is kiemelten azt, amelyik a saját polgáira jellemző értékeket vonultatja fel, az egyéb választási lehetőségekhez képest hangsúlyosabban támogassa.

Annak eldöntése, hogy az állam milyen napokat nyilvánítson állami ünnepnek, mit tanítsanak az iskolákban, tartson-e fenn kulturális minisztériumot, mind-mind értékítéletet is hordozó döntést igényelnek, amelyek feltétlenül szükségesek és kívánatosak.³⁰ Könyvtárakat és képtárakat akkor is érdemes lenne fenntartani, ha alig néhányan érdeklődéne irántuk; bizonyos, a múltban létrejött közmegegyezés alapján megőrzendő értékeket akkor is védeni kell, ha a közmegegyezés időközben már nem egyértelműen érzékelhető, vagy sokak által vitatott.

Az állami semlegesség elve kiterjed a művészethez való állami hozzáállásra is. A 18/2014. (V. 30.) AB határozat szerint:

„A művészeti élet szabadsága tekintetében az államot objektív intézményvédelmi kötelesség terheli, amely kötelességből következően úgy alakítja ki az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi és szervezeti feltételeket, hogy mind a többi alapjoggal kapcsolatos, mind pedig egyéb alkotmányos feladataira is tekintettel legyen; az egyes jogoknak az egész rend szempontjából legkedvezőbb érvényesülését teszi lehetővé, s mindezzel az alapjogok összhangját is előmozdítja.« [64/1991. (XII. 17.) AB határozat] Az alapjogok összhangját csakis az állam művészeti kérdésekben tanúsított semlegessége biztosíthatja, vagyis az, hogy az államnak lehetővé kell tennie és biztosítania kell a művészeti alkotás sokféleségét, egyetlen irányzatot, vagy szemléletet sem tekinthet kizárólagosnak.”³¹

De ahogyan fent rögzítettük, e kötelezettséggel nem összeegyeztethetetlen azon döntések lehetősége, amelyek az állami források elosztása, vagy más állami feladat végrehajtása miatt szükségszerűen meghozandók. Ide tartozik pl. a közterületi szoborállítások kérdése is. Magyarországon amúgy nagy hagyománya van a szobrok útján folytatott emlékezetpolitikai háborúskodásoknak,³² de az nem vitatható, hogy egy alkotmányos rendszerben végső soron az állam vagy még gyakrabban az illetékes önkormányzat hozhat döntést egy köztéri szobor felállításáról vagy éppen elbontásáról.

A szobrokról szóló döntésével a hatáskörrel felruházott szerv szintén egyfajta véleményt fogalmaz meg. Jó példa erre az amerikai szövetségi Supreme Court 2009-es döntése a Pleasant Grove City v. Summum ügyben.³³ A Utah állambeli Pleasant Grove City település Pioneer Park elnevezésű közparkjában legalább 11, magánfelektől adományként kapott állandó emlékmű található, köztük a Tízparancsolat-emlékmű. Az alperes, a Summum nevű (sátánista) vallási szervezet „Summum hét aforizmáját” tartalmazó emlékmű felállítására irányuló kérelmet nyújtott be. A kérelem elutasításakor a település önkormányzata kifejtette, hogy a park területén

²⁹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, indokolás, A) I. 1. c) pont.

³⁰ Sanford LEVINSON: The Tutelary State: “Censorship”, “Silencing”, and the “Practices of Cultural Regulation”. In Robert POST (ed.): *Censorship and Silencing – The Practices of Cultural Regulation*. Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1998. 195–220.

³¹ Indokolás, [14] bekezdés. A határozat általános értékelését ld. CSEPORÁN Zsolt – KOCSIS Miklós: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. A művészet szabadsága és pluralitása. *Jogesetek Magyarázata*, 2014/4.

³² Ennek páratlan áttekintését ld. PÓTÓ János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Budapest, Osiris, 2003.

³³ 555 U.S. 460 (2009).

kizárólag a város történelméhez közvetlenül kapcsolódó, vagy a közösséggel hosszú ideje fennálló kapcsolatot ápoló csoportoktól adományként kapott emlékművek helyezhetők el. Ezt követően az alperes ismételten benyújtotta kérelmét, azonban abban nem tért ki sem az emlékmű történelmi jelentőségére, sem pedig a közösséghez fűződő kapcsolatára. A város a kérelmet újból elutasította, a szervezet pedig bírósághoz fordult, mivel álláspontja szerint a Tízparancsolatot megjelenítő emlékmű elfogadása, ugyanakkor az alperes által javasolt emlékmű elutasítása révén megsértették az Első Alkotmánykiegészítés által biztosított szólásszabadságát. A kerületi bíróság elutasította az alperes ideiglenes intézkedésre irányuló kérelmét, a másodfokú bíróság azonban megsemmisítette a határozatot. Utalva arra, hogy a Tízparancsolatot bemutató emlékmű korábban nem állami, hanem magánjellegű megnyilvánulásnak (magánfél véleménynyilvánításának) minősült, továbbá arra, hogy a közparkok hagyományosan nyilvános fórumnak tekinthetők, amelyhez a versengő vélemények számára egyenlő hozzáférést kell biztosítani, a bíróság az emlékmű azonnali elhelyezésére kötelezte a várost. A Legfelső Bíróságnak a másodfokú döntést megváltoztató ítélete értelmében egy állandó emlékmű elhelyezése egy közparkban az „állami szólásszabadság” (*government speech*) megnyilvánulásának tekinthető, általa az állam (önkormányzat) véleményt fejez ki, még abban az esetben is, ha a felállított szobrokat magánadakozásból állították, és ilyenformán a véleményszabadság megsértése az elutasított szobrok vonatkozásában fel sem merülhet. Az állam nem is tudná elkerülni az ehhez hasonló döntéseket, és ezáltal a felállítani tervezett szobrok közötti szelekciót.³⁴

Az állami szerveknek azonban – szükségszerű értékválasztásaik elismerésén túl – a művészet pluralizmusának elvére is tekintettel kell lenniük. A művészet szabadsága mint alapjog objektív intézményvédelmi kötelezettségének fontos eleme, hogy az állami intézményrendszerek hozzá kell járulnia a művészeti élet pluralizmusához, sokszínűségéhez, változatosságához. E kötelezettsége hasonló a médiapiac (vélemények piaca) pluralizmusával kapcsolatban felmerülő³⁵ kötelezettséghez. Az AB ezt így foglalta össze a Magyar Művészeti Akadémiát létrehozó törvény alkotmányossági vizsgálatakor:

„...az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében foglalt követelménynek eleget téve, a köztestületi formában működő MMA-nak az Alaptörvény értékrendjét meg nem sértve, a művészeti alkotás szabadságát, sokszínűségét, irányzatait, áramlatait egyaránt védelemben kell részesítenie. Ezt a követelményt a törvényhozónak is – mind az MMA tagsági összetételére, mind pedig a tevékenységére vonatkozó szabályok kialakítása során – tiszteletben kell tartania, maga a köztestület pedig szervezeti felépítése és működése során a művészeti tevékenység pluralizmusát kell hogy tükrözze, illetve elősegítse. Az MMA-nak egyenlő esélyeket kell biztosítania a művészek számára az MMA-tagságra, és ezen keresztül arra is, hogy a művészeti életre befolyást gyakorolhassanak.³⁶ (...) Mindezek alapján az MMA tv. 7. § (2) bekezdése, amely szerint csakis egy adott civil szervezet tagjai válhattak az MMA megalakuláskori rendes tagjaivá és a későbbi tagfelvételtől kizárólagosan döntő grémiummá, nem állt teljes összhangban a művészeti alkotás szabadságát biztosító semlegesség és pluralitás követelményével, és ezáltal nem minden tekintetben felelt meg az Alaptörvény X. cikk (1) és (3) bekezdésében foglaltaknak.”³⁷

Az állam tehát a művészethez való viszonyában többes személyiségű: egyfelől (a támogatás, a vásárlás területén) értékválasztásra kötelezett, másfelől gazdasági ereje függvényében erőfeszítéseket kell tennie a plurális művészeti élet fennmaradása, vagy a sokszínűség növelése érdekében. Ez valójában nem feloldhatatlan ellentmondás: a jól működő állam e kettős szerepét szét tudja választani, a megfelelően megalkotott, különböző helyekre delegált döntési

³⁴ Hasonló eredményre jutott, de eltérő úton a 3060/2015. (III. 31.) AB végzés, amely a budapesti Szabadság téri német megszállási emlékművel szembeni népszavazási kezdeményezések elutasítása nyomán született meg. Az AB megállapítása szerint a bíróság döntései nem idéztek elő alapjogi sérelmet.

³⁵ 37/1992. (VI. 10.) AB határozat.

³⁶ 18/2014. (V. 30.) AB határozat, indokolás, [16] bekezdés.

³⁷ Uo., [22] bekezdés.

jogosultságokkal felruházott intézményrendszere, folyamatos szakértői segítség igénybevétele által.

3. 3. A művészet szabadságának, mint szubjektív jognak a terjedelme

Önálló, más jogoktól elkülöníthető tartalommal bíró jog-e a művészet szabadsága? Ha abból indulunk ki, hogy az Alaptörvényben (és a korábbi Alkotmányban) önálló szakaszban szerepel, ez arra utaló jelnek tekinthető, hogy a jogalkotó önálló jogként határozta meg. De az a körülmény, mely szerint a művészet mint társadalmi jelenség számos vonatkozásban érdemes az önálló védelemre és így az alkotmányokban való nevesített megjelenésre, nem feltétlenül jelenti azt is, hogy a művészet szabadsága tágabb, vagy egyáltalán, más minőségű lenne, mint a kétségtelenül önálló, sajátos alapjogi tartalommal bíró véleménynyilvánítás szabadsága.

Az Alaptörvényben való önálló megjelenés alapvetően *textualista* érven túl más érveket is fel lehet hozni a művészet szabadságának önállóságára. A művészet – mondanunk sem kell – valóban nagyon fontos, és nem kizárólag az egyéni önkifejezés lehetőségeinek biztosítása szempontjából, hanem a társadalom egésze számára is. A művészet élvezete nem pusztán intellektuális szórakozás vagy kellemes időtöltés, hanem jelentősen hozzájárul az egyén szellemi képességeinek, az élet egyes fontos kérdéseiről alkotott nézeteinek fejlődéséhez, ez pedig végeredményben a közösség egészét gazdagítja. Mint Alexander Meiklejohn megjegyzi, „az embereknek azért [is] van szüksége regényekre, drámákra, festményekre és versekre, mert egyszer majd szavazniuk kell”.³⁸ De hogy a művészet vitathatatlan jelentőségére tekintettel szükséges-e a művészet szabadságának önálló alapjogi elismerése, az más kérdés.

Akad olyan felfogás, amely eleve kizárná a szólásszabadság korlátozását a művészi kifejezések esetében, és így pl. a közérkölcsek védelmében sem fogadja azt el („a művészet szabadsága eleve kizárja a közérkölcsek szempontjából való megítélését”³⁹). A pécsi alapjogi tankönyv szerint a művészet szabadsága ugyan nem korlátozhatatlan, de „a tudomány és művészet mint kifejezési mód a véleménynyilvánításhoz való jog legszabadabb területe”,⁴⁰ azaz „egyes esetekben még az általános véleménynyilvánítás szabadságánál is szélesebb körű védelemben részesül.”⁴¹

Ezen álláspontok képviselői valójában nem kísérlik meg szisztematikusan szétválasztani a vélemény szabadság és a művészi szabadság körébe tartozó eseteket; mint később látni fogjuk, a joggyakorlat éppen ellenkező irányba (a két jog egységes megítélése felé) indult el.

A művészet szabadságának mint alapjognak a teoretikusa azzal a problémával szembesül, hogy ha önálló arcélű védelem elvi megalapozásában kívánna segédkezni az alapjog számára, akkor elkerülhetetlenül definiálnia kellene a „művészet” fogalmát. A jogász számára ez biztosan lehetetlenség, és bármely ezt célzó kísérlet óhatatlanul nehézkes, izzadságszagú, néhol fájóan szorító, máshol kezelhetetlenül laza fogalom-meghatározási kísérletekbe torkollik. A művészet ugyanis jóval összetettebb, bizonytalanabb, folyamatosan változó és a társadalmi kontextust nélkülöző jelenség ahhoz, hogy jogi fogalmak béklyójába engedné szorítani magát (szerencsére, tegyük hozzá). Ráadásul, bármiféle (jogi vagy nem-jogi) definíció nehezen nélkülöznél az esztétikai megítélésre vonatkozó elemet, márpedig mindenképpen kerülendő, hogy jogászok kezébe tegyük le a műalkotások esztétikai megítélésére vonatkozó döntést, még

³⁸ Alexander MEIKLEJOHN: The First Amendment is an Absolute. *Supreme Court Review*, vol. 1961 (1961) 245., 263.

³⁹ HALMAI Gábor: *A vélemény szabadság határai*. Budapest, Atlantisz, 1994. 273–274.

⁴⁰ ZELLER Judit: A tudomány és a művészet szabadsága. In CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – PETRÉTEI József – TILK Péter – ZELLER Judit: *Magyar alkotmányjog III. – Alapvető jogok*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2006. 592.

⁴¹ Uo., 600.

ha az csak a művészet – nem-művészet közötti határvonal meghúzására szorítkozna is.⁴² A jog ma szerencsére megáll ott, ahol a természeti törvények (a szabályozott jelenség sajátosságai) megálljt parancsolnak neki: a szerzői jog sem határozza meg a „tudomány, irodalom, művészet” fogalmát, hanem csak az „egyéni, eredeti” jelleget kéri számon a szerzői művön ahhoz, hogy szerzőjét védelemben részesítse.⁴³

A művészet fogalma a jog szemszögéből tehát bizonytalan. Ha az adott alkotást, irodalmi művet szerzője művészetnek vagy irodalomnak tekint, akkor jogi értelemben ezt megkérdőjelezni nem lehet. (Ha a művészetnek tekintett alkotás „egyéni, eredeti” jellege hiányzik, az legfeljebb szerzői jogi védettségét zárja ki, önmagában még nem jelent világos jogi állásfoglalást arról, hogy az alkotás „nem művészet”; kérdés pl., hogy Marcel Duchamp híres piszoárja hordozott-e egyéni, eredeti jelleget a kortársak szemében.) Ha különös, erőteljesebb védettséget adnánk a művészi alkotásoknak a véleményszabadság védelméhez képest, miközben egy jogi eljárásban nem tudjuk megmondani, mi az a művészet, úgy gyakorlatilag bármely, a külvilág számára érzékelhető kifejezés „alkotássá” és „művészetté” nyilvánítható lenne (e jellegére vonatkozó külső megkérdőjelezhetőség nélkül), és ily módon immunitásra tarthatna igényt, pusztán alkotója döntése alapján, és nem valóban eltérő tartalmi vagy formai sajátosságaira alapozva (mert azok definíció hiányában nem ítélték meg egy jogi eljárásban).

Nagyvonalúan lépünk túl a definiálási nehézségeken, és próbáljuk meg a művészet szabadságának lehetséges tartalmát azonosítani. Az AB korábban idézett, 1996-os határozata szerint „a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát is jelenti.”⁴⁴ A jogosultság tartalma eszerint részjogokra bontható ketté: időrendben előbb az alkotás (önkifejezés) szabadsága, majd pedig a kész mű nyilvánosság elé tárása (bemutatása, terjesztése).

Ugyanakkor a mű megalkotásának lezárultáig tartó folyamat (a gondolat megszületése, a szükséges anyagok beszerzése, az alkotás folyamata) kifejezett jogi védelemben nem részesíthető. Analógiaként eszünkbe juthat a szintén számos jogi dokumentumban rögzített, de tényleges alapjogi tartalom nélküli „gondolatszabadság” joga. A gondolatszabadság az AB szerint a lelkiismereti és a vallásszabadságot is – mint sajátos, részben elkülönült területeket – magába foglalja.⁴⁵ Az AB ellenben nem említi a véleménynyilvánítási szabadság anyajogából eredő alapjogként, ellentétben a másik két joggal,⁴⁶ és alkotmányjogi értelmezést nehezen lehetne adni neki. Ugyan fennhéjázó tévedés volna azt gondolni, hogy a gondolat nem korlátozható, tehát a gondolatszabadság kinyilvánítása eleve értelmetlen (számos irodalmi példa juthat eszünkbe, Huxleytől Orwellig, idézzük itt fel csak Illyés Gyula sorait: „ha magadban beszélgetsz, / ő, a zsarnokság kérdez, / képzeletedben se vagy független [...] / ott van a holnapodban, / gondolatodban, / minden mozdulatodban” [*Egy mondat a zsarnokságról*]), de jogi relevanciája csak a már kinyilvánított, kifejezett, érzékelhető gondolatnak – azaz a véleményszabadság gyakorlásának – lehet.⁴⁷ A gondolatszabadság tehát ily módon beleolvad a véleményszabadságba, illetve a lelkiismereti és vallásszabadságba, esetleg bizonyos esetekben a magánszféra védelmébe, ezért az alkotmányokban, egyezményekben kifejezett önálló védelme tulajdonképpen indokolatlan. Ugyanez igaz a művészet szabadságának „első részjogosultságára” is; a mű érzékelhető megjelenése előtt alkotója jogi védelmet gyakorlati okoknál fogva nem kaphat. A műalkotás elkészítéséhez szükséges alapanyagok, eszközök

⁴² SÓLYOM Péter: A művészet szabadsága és az esztétikai ítéletek. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2. 109.

⁴³ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról, 1. § (3) bekezdés.

⁴⁴ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, indokolás, II. 1. pont.

⁴⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, indokolás, I. 1. a) pont.

⁴⁶ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, indokolás, III. 2.1. pont.

⁴⁷ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, indokolás, I. 1. b) pont.

beszerzése pedig a művész általános cselekvési szabadsága (emberi méltósága) által védett, ehhez külön nevesített alapjogi védelem nem szükséges.

A másodikként azonosított részjogosultság, a nyilvánosságra hozatal és terjesztés joga pedig – korábbi érvelésünkön alapulva, a hamarosan áttekintendő joggyakorlattal irányával egybevágva – a véleménynyilvánítási szabadság joga által védett, azaz önálló alapjogi jellege nem azonosítható.

Mivel mind az Alaptörvényben, mind az Alkotmányban azonos szakaszban szerepel(t) a művészet és a tudomány szabadsága, e két alapjogot a legtöbb vonatkozásban hasonlóan ítéli meg a szakirodalom. Ennek egyetlen ponton van valódi jelentősége, az Alaptörvény X. cikk (illetve azonos tartalommal az Alkotmány 70/G. §) (2) bekezdésében meghatározott, az állam – tartózkodásra irányuló – kötelezettségét kimondó szabály vonatkozásában: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak”.

Tilk,⁴⁸ Cseporán⁴⁹ és a már idézett alkotmányjogi tankönyv⁵⁰ szerint abból a körülményből, miszerint a X. cikk (70/G. §) (1) bekezdése egymás mellett rendelkezik a művészet és a tudomány szabadságáról, a (2) bekezdés tekintetében az következik, hogy a szabályt – bár szövegében az látszólag csak a tudományszabadsághoz kapcsolható – analógiával élve a művészet szabadságára is alkalmazni kell. Ha ezt elfogadjuk, akkor a művészet szabadsága önálló tartalmat nyerhet, amennyiben (parafrazeálva az Alaptörvény jelenlegi szövegét) „művészi igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, művészi alkotások értékelésére kizárólag a művészet művelői jogosultak.”

Jó okunk lehet azonban elvetni ezt a megközelítést. Egyfelől, az Alaptörvény tekintetében igen nehéz a jogi analógia eszközének alkalmazása – ha a jogalkotó a (2) bekezdésből kihagyta a művészet szabadságát, feltételezhetjük, hogy ezt nem ok nélkül tette. Másfelől, a „művészi igazság” talán nem is igen értelmezhető fogalom,⁵¹ de talán értjük az analógia alkalmazását bátorítók érvét: ne az állam döntse el, mi a „jó” mi a „rossz” művészet, vagy hogy egyáltalán mi művészet és mi nem, továbbá a művészet értékelése legyen a művészek és ne az állam dolga. (Éppen e méltányolható törekvés miatt pikáns, hogy a művészet szabadsága önálló, sajátos alapjogi jellegének elismerése abba az irányba ösztökélné az államot – a bíróságokat – hogy ilyen kérdésekben döntéseket hozzon.)

Megítélésünk szerint az Alaptörvény X. cikk (Alkotmány 70/G. §) (2) bekezdésében azért nem nyer önálló említést a művészet, mert ez szükségtelen lenne. Evidens, hogy az állam általában véve nem dönthet művészi kérdésekben, nem mondhatja meg polgárainak, hogy mi a művészet és mi nem az, és nem rangsorolhat művészi alkotásokat. Ezen általános kötelezettsége azonban a művészi élet pluralizmusának védelmére (objektív intézményvédelemre, illetve semlegességre) irányuló kötelezettségéből fakad, hiszen feladata, hogy olyan körülményeket teremtsen, ahol a művészetek különböző ágai, megnyilvánulási formái, alkotásai szabadon megszülethetnek és eljuthatnak a közönséghez. De ez az általános kötelezettség nem érvényesül mindig, minden esetben, a fentiekben erről már esett szó. Ha az állam – valamely szervén, kijelölt testületen stb. keresztül – egy művészt támogat (a források végessége miatt pedig egy másikat így értelemszerűen nem), akkor közvetve állást foglal a két művész alkotásainak értéke felől. Ha az állam alkalomadtán műtárgyat vásárol, egy másikat pedig magántulajdonban hagy, akkor közöttük közvetve különbséget tesz, a két mű jelentősége alapján. Ha az állam

---

⁴⁸ TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 31.

⁴⁹ CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 56.

⁵⁰ ZELLER i. m., 595–596.

⁵¹ Ennek nehézségére Tilk is rámutat, ld. Tilk i. m., 31.

(önkormányzat) szoborállításról határoz, akkor ezzel azt is mondja, hogy egy másik szobrot nem enged felállítani. E döntéseihez azonban mind-mind joga van, sőt, ezen – a művészeti alkotások létrejötte és fennmaradása tekintetében létfontosságú – feladatait nem is láthatná el másként, értékbeli döntések nélkül.

Ha már elvi analógiát keresünk, vizsgáljuk meg a véleménynyilvánításra vonatkozó alaptörvényi rendelkezést. A véleményszabadságról szóló IX. cikkben sem szerepel olyan tartalmú megszorítás, hogy az állam nem dönthet vélemények megalapozottságáról vagy tényállítások valóságtartalmáról, a személyiségvédelemre vagy a gyűlöletbeszédre vonatkozó alkotmányos, valamint polgári és büntetőjogi szabályokból ez mégis egyértelműen következik, mint ahogy a véleményszabadsághoz kapcsolódó objektív intézményvédelmi kötelezettségből is fakad a „plurális véleménypiac” megteremtésére vonatkozó állami kötelezettség.

A tudomány és a művészet szabadsága közti vélt analógia utolsó elemét („művészi alkotások értékelésére kizárólag a művészet művelői jogosultak”) kifejezetten veszélyesnek tartjuk. Bizonyos, szűk körben – amely nem igényel alkotmányi rendezést – ennek lehet értelme, pl. hogy a közép- és felsőfokú művészeti képzésekben a képzettség feltételeit művészek vizsgálják, de a művészi alkotások értékelésének jogát mégsem lehet kizárólagosan a művészekre bízni. Egyrészt, ha a jog nem tudja megmondani, mi az a művészet, akkor azt sem tudja, ki a művész, másrészt félő lenne, hogy egy adott kor művészei nem minden esetben alkalmasak a művészet megítélésére. Ha a kor művészein múlt volna, Manet (és nyomában az impresszionisták) soha nem állíthattak volna ki Párizsban.⁵²

3. 4. A művészet szabadságával kapcsolatos jogesetek a magyar jogrendszerben

A művészet szabadságának terjedelme a jogalkotás, a joggyakorlat és a vonatkozó alkotmánybírói intenciók alapján semmivel sem tágabb, mint a véleménynyilvánítás jogáé. Ha egy műalkotás vagy irodalmi mű nyomán indul jogi eljárás, a bíróságok, alkotmánybírók a szabadság határait a véleményszabadsággal kapcsolatban kialakult elvek, szabályok alapján húzzák meg. A művészi kifejezőmód vagy az irodalom természetesen rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek a döntést befolyásolhatják, de ez pusztán annyit jelent, hogy a művészetet legjobb esetben is egyfajta, sajátos véleményként kezelik, mint ahogyan a véleménynyilvánításnak vannak más, sajátos, nem-művészi megnyilvánulásai is, azaz a művészet szabadsága nem eleve szélesebb körű a véleményszabadsághoz képest. Azon esetekben, ahol a jog szilárd, szinte mérlegelés nélküli válasza a szabadságkorlátozás (a graffiti-művész megbüntetése rongálás miatt, vagy a gyermekpornográfia tilalma), ott a művészi értékre alapozó érvelés sem kecsegtet sok reménnyel egy jogi eljárásban.

3. 4. 1. A közerkölcs védelme és az előzetes korlátozás lehetősége

A fent említett, 20/1997. (III. 19.) AB határozat által megsemmisített rendelkezés alapján indult korábban eljárás az *Új Hölgyfutár* című művészeti magazin 1990/91. évi „szökőszámának” címlapja miatt, mely egy, a Szent Koronát obszcén angyal- és ördögfigurák társaságában ábrázoló grafikát közölt. Az ügyészség a közerkölcs sérelmére hivatkozva kezdeményezte a lap terjesztésének bírósági megtiltását, és a döntésig azonnal felfüggesztette a terjesztést. A Fővárosi Bíróság elsőfokú végzésében megtiltotta a terjesztést, mondván, a címlap a

---

⁵² ROSS KING: *Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede.* Budapest, Park, 2012. Ford. Makovecz Benjámin.

meztelenség kihívó ábrázolásával, a nemzeti szimbólum iránti tiszteletlenséggel sérti a közerkölcsöt, „azoknak az embereknek az ízlését, szemérmét, erkölcsi érzékét, akik a templom előtt fejet hajtanak, a feszület előtt keresztet vetnek, és tették és teszik ezt bármilyen társadalmi rendszerben, legyen az diktatúra vagy demokrácia. Ez pedig az emberek túlnyomó többsége... A bíróság álláspontja szerint a közerkölcs fogalmába tartozik a nemzeti szimbólumok feltétel nélküli tisztelete is.”⁵³ A másodfokú bíróság megváltoztatta az elsőfokú döntést, és engedélyezte a nyilvános közlést. Nem tagadta, hogy megtiltható lenne ugyan a közerkölcs védelmében, de csak akkor, ha a közerkölcsbe ütközés „a közfelfogás szerint egyértelmű és vitathatatlan. Következésképpen a jelen eljárás alá vont sajtótermék címlapján közölt grafikai alkotás közerkölcsöt sértő jellegének eldöntése nem művészeti, esztétikai kérdés, amelynek megítéléséhez szakértő szükséges” (BH1992. 454). A Legfelsőbb Bíróság szerint a grafikai alkotás nem az állami címert ábrázolta, annak egyes elemei csupán hasonlatosak voltak hozzá, a figurák „durva meztelensége önmagában nem ütközik közerkölcsbe”; a döntéskor továbbá figyelembe kell venni az ábrázolás mondanivalóját is. Azaz, nem a kifejezőmód művészi jellege, hanem a közerkölcsbe ütközés hiánya vezetett az elsőfokú döntés megváltoztatásához.

3. 4. 2. A jó hírnév és a becsület védelme

Az *Element az Őszöd* című filmalkotás egy korábbi miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc személyét egy valós alapokon nyugvó, de fiktív történetbe helyezte, amelyben az emlékezetes 2006-os őszi események – az „őszödi beszéd” nyomán szerveződő tüntetések és utcai összecsapások – nyomán őt a bíróság elítéli, az egyik jelenetben egyenesen rabláncra vezetik. A miniszterelnök emberi méltósága, becsülete és jó hírneve megsértésére hivatkozott, mivel a film róla valótlán tényállítást, illetve sértő véleményt fogalmazott meg. A kereset első fokon történő elutasítását követően a Fővárosi Ítéltábla BDT2015. 3326 szám alatt közzétett döntése a fellebbezést is elutasította.

A bíróság megállapította, hogy a filmes eszközökkel való feldolgozás sajátos megítélést igényel, egy játékfilm szükségszerűen fikciós elemeket tartalmaz:

„...az értő elemző és az átlagos néző előtt is nyilvánvaló, hogy az eseményeket az alperes nem tényfeltáró jelleggel, kronologikus sorrendben, történeti hűséggel dolgozza fel, hanem a megismerhető valóságos kronológiát megszakítva, a ténylegestől eltérő – fiktív – új történetet alkotott. Ehhez a történetszöveveshez pedig a felperes színész által megjelenített, valóságos alakját is felhasználta. Az alperesi alkotás műfaji sajátossága miatt a szerzőtől nem kérhető számon a valóságtól eltérő történetvezetés.”

Fikciós eszközökkel ugyanakkor közéleti vélemény is kifejezhető:

„A film alapján nem vitásan megállapítható, hogy az alperesnek mint alkotónak az az álláspontja, hogy a valós közelmúlt történelmi eseményeivel kapcsolatosan a felperesnek minimálisan a büntetőjogi felelőssége felvethető. Ez alapvető mondanivalója a filmnek. Egy ilyen felfogás nem vitatható el az alperestől, mert ez az alkotói szabadság korlátozását jelentené.”

Összességében tehát:

„Az alperes egyes eseményekkel kapcsolatosan a felperesi felelősség vizsgálatának lehetőségét ábrázolta, és ezzel véleményt nyilvánított a felperes valóságos közéleti tevékenységéről. Ezen véleménynyilvánítás során közvetlenül a felperest indokolatlan megaláztatásnak emberi mivoltát kétségbevonó módon nem tette ki. Az alperes tevékenysége az Alaptörvény által védett cselekvés, mely a felperesi személyiségi jog sérelmével nem járt.”

---

⁵³ Idézi HALMAI Gábor: *Kommunikációs jogok*. Budapest, Új Mandátum, 2002. 142.

Megjegyzendő, hogy természetesen nem kizárt, hogy egy fikciós elemeket tartalmazó alkotás személyiségi jogot sértsen – ha a szereplő azonosítható egy valós személlyel –, azaz a bíróság nem azért utasította el a keresetet, mert fikciós mű eleve nem lehet jogsértő, hanem, mert a filmben megfogalmazott közéleti véleménynyilvánítás nem lépte túl a közszereplők kritizálhatóságára vonatkozó véleménynyilvánítási szabadság határait. Ez olvasható ki a BDT fejlécében megfogalmazott *ratio decidendi*-ből: „A művészi szabadság nyújtotta lehetőségen alapuló véleménynyilvánítás, ha az nem öncélú, és az érintettet nem teszi ki indokolatlan megaláztatásnak, emberi mivoltát nem vonja kétségbe, olyan Alaptörvény által védett cselekvés, amely a személyiségi jog sérelmével nem jár.” Azaz, a döntés egyértelműen utal a becsülethez való jog és az emberi méltóság védelme kapcsán, a közéleti szereplőkkel szembeni véleményekre alkalmazandó mércékre („indokolatlan megaláztatás”, az „emberi mivolt” kétségbe vonása); ha a közéleti szereplők magasabb tűrésküszöbe indokolta volna, a filmbeli vélemény is korlátozás alá eshetett volna.⁵⁴ (Irodalmi példája a fikció általi személyiségi jogsérelemnek Márai Sándor főműveként számon tartott *Egy polgár vallomásai*-nak első kiadása utáni indult per és megszületett ítélet.⁵⁵)

3. 4. 3. A képmással való visszaélés

A BH1994. 127 alatt közzétett legfelsőbb bírósági döntés előzményeként G. Nagyné Maczó Ágnes országgyűlési képviselőasszonyról jelentek meg olyan karikatúraszerű fotómontázsok, amelyekben a felperes fejéhez idegen testet montíroztak. A képviselő arcképéhez illesztett, fűrdőruhás, *body-builder* test által kívánta a lap hangsúlyozni a politikus erőteljes, agresszív karakterét. A Legfelsőbb Bíróság kártérítést ítélt meg a felperesnek, mondván, az ábrázolás módja a felperest „női mivoltában, emberi méltóságában is sérti”. A későbbiekben egy másik, az elhíresült ügynevezett „Nyírfa-ügy”-gyel összefüggésben készült karikatúra már jogszerű véleménynyilvánításnak minősült (BH2000. 293 – a közszereplőről készült, karikatúrának minősülő fényképfelvétel nem sérti a képmáshoz való jogot, és az ily módon kifejezett vélemény sem sért becsületet vagy emberi méltóságot, ha az nem indokolatlanul bántó, sértő vagy lealacsonyító). Azaz, a bíróságok itt is a véleményszabadság körében felmerülő kérdésként tekintették az ügyeket, és ítélték meg a vélemény jogszerűségét (a döntés idején irányadó gyakorlatnak megfelelően; a G. Nagyné-ügy ma alighanem a lap javára dőlne el, a közéleti szereplőkre vonatkozó, időközben kiforrottá vált elvek és gyakorlat alapján).

3. 4. 4. Tiltott önkényuralmi jelképek

Az „önkényuralmi jelképek használata” elnevezésű büncselekményről rendelkező törvényhelyet olvasva úgy tűnhet, hogy a magyar jogrendszer egy ponton közvetlenül is elismerte a művészi kifejezések sajátos helyzetét: a régi Btk. (1978. évi IV. törvény) 269/B. § és az új Btk. (2012. évi C. törvény) tartalmilag megegyező 335. § (2) bekezdése ugyanis kizárta a büntethetőséget, ha a tényállás szerű cselekményt „ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el.” Látható azonban, hogy a „művészeti cél” itt csak egy volt a privilegizált esetek közül,

⁵⁴ A mércéről ld. bővebben KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdései Európában, különös tekintettel a magyar jogrendszerre. In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 13–95.

⁵⁵ FISCHER Alajos – SARUSI KISS Béla: A megcsonkított vallomás (Márai Sándor Egy polgár vallomásainak pere). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2003/4–5. 545–580.

és a büntetendő cselekmény jellegéből adódóan a törvényhozó helyesen úgy döntött, hogy bizonyos felhasználási módokat kivon a tiltás köréből: a művészetén túl ilyen még a tiltott jelképek ismeretterjesztő, oktatási, vagy tájékoztatási célú felhasználása, azaz minden olyan közlés/alkotás, amely esetében – különböző okokból – indokolt nyitva hagyni az önkényuralmi jelképek használatának lehetőségét. Azaz, a művészeti alkotás itt is „csak” egy a sajátosan megítélendő vélemények közül, nem élvez eleve szélesebb terjedelmű védelmet más véleményekhez képest, hanem éppen ellenkezőleg, a társadalom számára kiemelkedően fontos (ismeretterjesztő, tudományos, oktatási, tájékoztatási célú) véleményekkel azonos módon ítélandó meg. Aláhúzza ezt a megállapítást a Btk. hatályos szövege is, amely az eredeti rendelkezést megsemmisítő 4/2013. (II. 21.) AB határozat nyomán született meg, és amely már nem tesz említést a vélemények privilegizált köréről, hanem a büntethetőség feltételei közé beilleszti az önkényuralmi jelkép használatának a „köznyugalom megzavarására alkalmas” jellegét. Ebből egyértelmű, hogy a korábbi (2) bekezdésben említett sajátos típusú vélemények – köztük a művészeti alkotások – továbbra is mentességet élveznek, a köznyugalom megzavarására való alkalmasságuk hiánya miatt.

3. 4. 5. A nemzeti jelképek védelme

A régi Btk. 269/A. §-ához hasonlóan az új Btk. 334. §-a védi a magyar nemzeti jelképeket: „Aki nagy nyilvánosság előtt Magyarország himnuszát, zászlaját, címerét vagy a Szent Koronát sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, illetve azokat más módon meggyalázza, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” A 13/2000. (V. 12.) AB határozat foglalkozott e rendelkezés alkotmányosságával, és elutasította a megsemmisítésre irányuló indítványt, mindazonáltal – mint a határozat indokolása leszögezi – a jelképekre vonatkozó

„negatív tartalmú vélemények, a jelképek történetére, értékére, közjogi jelentőségére vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása, esetleg megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok kifejezésre juttatása értelemszerűen nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságának.”⁵⁶

A vélemények, kritikák, tudományos nézetek, javaslatok tehát éppúgy védendők, mint a művészi kifejezések – a véleménynyilvánítási szabadság általános elveinek megfelelően.

3. 4. 6. Összegzés

A jogalkotás jobbra hallgat a művészi kifejezések differenciált, a véleményszabadságtól elváló védelméről, ahol kifejezetten említi (említette), mint az önkényuralmi jelképek használatát tiltó bűncselekmény esetében, ott is egyfajta, sajátos véleménynyilvánításként azonosította. A joggyakorlat szükségszerűen szembesül műalkotások és irodalmi művek apropóján induló ügyekkel, de ezekben kivétel nélkül a véleményszabadság az adott esetben releváns (a személyiségi jogok vagy a gyűlöletbeszéd területén kialakult) mércéjét alkalmazza. A művészi kifejezésmód sajátos fajtája a véleménynyilvánításnak, és a jogalkalmazás akkor jár el helyesen, ha e sajátosságokat figyelembe is veszi (pl. egy irodalmi vagy filmalkotás vélelmezett fikciós, és nem a valóságot, a való tények leírását, bemutatását célozza), de a műalkotások ezzel még nem lépnek ki a véleményszabadság keretei közül, és művészi jellegükből adódó sajátosságaik megléte nem zárja ki a véleményszabadság nem-művészi

---

⁵⁶ 13/2000. (V. 12.) AB határozat, indokolás, IV. 6. pont.

véleményekkel kapcsolatban meghatározott korlátozásainak alkalmazását. Mint ahogy más, egyértelműen nem-művészi vélemények is rendelkezhetnek olyan sajátosságokkal, amelyek figyelembe veendőek a szabadság terjedelmének megállapításakor (pl. a nem-verbális kommunikáció – az amerikai jogi terminológiában: *symbolic speech*⁵⁷ –, a véleményt kifejező ruha- vagy ékszerviselés,⁵⁸ a trágárság egyes esetei,⁵⁹ vagy a televíziós műfajokból adódó jogi véleményszabadsági problémák⁶⁰).

A művészet szabadságának szubjektív, alanyi oldala, a szabadság terjedelme tehát igazodik a véleményszabadság terjedelméhez.

4. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata a művészet szabadságával összefüggésben

A különböző regionális vagy univerzális emberi jogi dokumentumok változatos módon közelítenek a művészi szabadság kérdéséhez. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye nem nevesíti külön e jogot, a művészetekkel kapcsolatos ügyek a véleményszabadságról rendelkező 10. cikk alapján ítéltetnek meg. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 13. cikke ezzel szemben külön említi a művészet és a tudomány szabadságát („A művészet és a tudományos kutatás szabad. A tudományos élet szabadságát tiszteletben kell tartani.”), míg az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya nevesíti a művészi szabadságot, de csak a véleménynyilvánítási szabadság egy sajátos eseteként (19. cikk, 2. bekezdés): „Mindenkinek joga van szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.”

4. 1. A közerkölcs védelmével kapcsolatos esetek

A közerkölcs kérdésével kapcsolatos, máig legnagyobb hatású ítéletet a *Handyside v. the United Kingdom* ügyben,⁶¹ 1976-ban hozta meg a bíróság. Egy gyermekeknek szóló könyv kiadója, Richard Handyside ellen folyt eljárás az Egyesült Királyságban, mert a mű megsértette a már elemzett 1959-es, obszcén kiadványok tilalmáról szóló törvényt. A *Little Red Schoolbook* fellelhető példányait az angol hatóságok elkobozták. A pornográfia, abortusz, homoszexualitás

---

⁵⁷ Ld. pl. *Texas v. Johnson* 491 U.S. 397 (1989) [az amerikai lobogó elégetése], *R.A.V. v. St. Paul* 505 U.S. 377 (1992) [keresztégetés magánterületen], *Virginia v. Black* 538 U.S. 343 (2003) [keresztégetés egy fekete család kertjében].

⁵⁸ *Dahlab v. Switzerland*, application no. 42393/98., admissibility decision, 2001. február 15-i döntés [muszlim fejkendő viselése tanár által az iskolában]; *Şahin v. Turkey*, application no. 44774/98., 2005. november 10-i döntés [muszlim fejkendő viselése diák által az iskolában]; *Eweida and others v. the United Kingdom*, application no. 48420/10. and 59842/10., 2013. január 15-i ítélet [nyakban lógó kereszt viselése a munkahelyen]; *S.A.S. v. France*, application no. 43855/11., 2014. június 26-i ítélet [muszlim fejkendő viselése közterületen].

⁵⁹ *Cohen v. California* 403 U.S. 15 (1971) [„Fuck the draft” feliratú dzseki viselése a bíróságon].

⁶⁰ A paródia esetei [367/2003. (IV. 9.) és 1800/2005. IX. 14.) ORTT határozatok], vagy a „kibeszélő-show” mint sajátos műfaj [2502/2009. (XII. 16.), 2503/2009. (XII. 16.) 291/2010. (II. 17.) 292/2010. (II. 17.) ORTT határozatok].

⁶¹ Application no. 5493/72., 1976. december 7-i ítélet.

egyes kérdéseit tárgyaló részekben obszcén kifejezéseket is találtak, ezen felül a könyv nem tekintette törvényellenesnek a hasis fogyasztását, a 16 évnél fiatalabb lányokkal folytatott szexuális kapcsolatot, amely magatartásokat az angol jog egyébként tiltotta. Úgy szólt az állatokkal folytatott szexuális tevékenységről, hogy nem ítélte el azt; alkalmas volt arra, hogy rontsa a tanárok és a diákok viszonyát; a gyermekek önmegvalósítását mindenek (értsd: a törvények) feletti értéknek tekintette. A kérelmező Handyside szerint az elkobzás és megsemmisítés megsértette az Egyezmény 10. cikkét.

A strasbourgi döntés leszögezi, hogy önmagában a szólás sokkoló, felháborító, zavaró jellege nem alapozza meg a korlátozás lehetőségét, ha valamely, az Egyezmény által védett érdek nem sérül; a 10. cikk 2. bekezdése azonban a közerkölcs védelmében kifejezetten lehetővé teszi a véleményszabadság korlátozását. A strasbourgi bíróság nem definiálta a közerkölcs fogalmát, vizsgálatának középpontjába a demokratikus társadalomban való szükségességet helyezte. Megállapítása szerint – egységes európai mérce hiányában – nem dönthet ebben a kérdésben a tagállamok helyett, így az erkölcsi alapú korlátozások tekintetében azok e kérdésben is (hasonlóan a gyűlöletbeszéd vagy a blaszfémia esetéhez) meglehetősen széles, bár nem korlátlan mozgásteret élveznek. Ugyanakkor a bíróság az alapjogvédelem közös minimumát azért igyekszik betartani. Maga a vitatott könyv egyébként javarészt tényeknek minősülő információkat tartalmaz, de szerepelnek benne olyan kifejezések, amelyeket a kiskorúak korai és ártalmas tapasztalatok szerzésére való felbujtásként értelmezhetnek, vagy egyenesen törvénysértések elkövetésére buzdítanak; a bíróság tehát nem állapította meg az Egyezmény megsértését.

Nem csupán a kiskorúak védelmében élveznek az államok széles mozgásteret, ha a közerkölcsre hivatkozva korlátozzák a szólás szabadságát. A Müller and others v. Switzerland ügyben⁶² a közerkölcsöt sértő obszcén festmények kiállítása miatt a svájci hatóság a vonatkozó büntető törvénykönyvbéli tényállás alapján bírságot szabott ki és a képek elkobzásáról rendelkezett. A festményeken különféle szexuális aktusok voltak láthatóak, többek között emberek és állatok közötti *fellációt* és *szodómiát* is ábrázoltak. A képeket bárki megtekinthette, aki a galériát meglátogatta, semmiféle felhívást nem helyeztek ki az esetlegesen sértő tartalommal kapcsolatban, illetve a kiskorúak belépése sem volt korlátozott. A kérelmezők az Egyezmény megsértése miatt fordultak Strasbourghoz. A bíróság – a Handyside-ügyben már alkalmazott megközelítéssel élve – megállapította, hogy a közerkölcs védelmében alkalmazott szankció jogos célt szolgált, a törvény előírásain alapult, de ezúttal sem tett kísérletet a „közerkölcs” Európában egységesen alkalmazható határainak megvonására. Elfogadta a svájci bíróság véleményét a művekről, mely szerint azok természetüknél fogva sértik az átlagember érzékenységét, és ezen még a művészi alkotások értelmezésének speciális követelményei sem változtatnak. A bírság és az elkobzás nem volt szükségtelenül alkalmazott, illetve aránytalan mértékű szankció, nem járt a képek megsemmisítésével, Svájc tehát nem sértette meg az Egyezményt.

A Handyside-üggyel ellentétben itt ténylegesen művészi alkotás terjesztésének, bemutatásának korlátozása merült fel. De a bíróság evidenciának tekintette, hogy indokolt esetben a művészi tevékenység korlátozható. A művészek és a művészet támogatói, reklámozói sem mentesek a 10. cikk 2. bekezdése által lehetővé tett véleményszabadság-korlátozásoktól (a művészet szabadsága nem is szerepel önállóan az Egyezményben, azaz a művészi szabadsággal kapcsolatos ügyek szükségszerűen a véleménynyilvánítási szabadságról rendelkező 10. cikk alapján ítéltetnek meg). Az Egyezmény előírásainak megfelelően a művészi tevékenység is „kötelezettségekkel és felelősségekkel” jár.⁶³ A strasbourgi bíróság nem vitatta a svájci döntés

---

⁶² Application no. 10737/84., 1988. május 24-i ítélet.

⁶³ Uo., 34. bekezdés.

lényegi tartalmát, mely szerint az ábrázolt nyers szexualitás alkalmas volt arra, hogy az átlagos érzékenységgű emberek szexuális illemre vonatkozó érzéseit jelentősen sértse.⁶⁴

Kérdéses tehát, hogy mennyire tartja a bíróság olyan jelentős érdeknek az egyén autonómiáját, amely alapján joga lenne a pornográf, a társadalom többsége által erkölcsstelennek ítélt tartalmak megtekintéséhez. Két érdekes eset említhető e körben: a Scherer v. Switzerland ügyben⁶⁵ az elsőként eljáró Emberi Jogok Európai Bizottsága megállapította a 10. cikk megsértését. A kérelmező azért fordult Strasbourghoz, mert – egy általa üzemeltetett szex-shopban – homoszexuális pornográf filmet vetített, amiért a svájci bíróság elítélte. A filmekhez csak azok férhettek hozzá, akik kifejezetten akartak, az üzlet egy eldugott sarkában vetítette őket. Mivel nem állt fenn az a lehetőség, hogy valaki szándéka ellenére szembesüljön a film számára esetlegesen felháborító képsoraival, a Bizottság úgy vélte, hogy ebben hiányzott a korlátozáshoz szükséges „kényszerítő állami érdek”. A nézők autonómiája tehát magasabb rendű értéknek ítéltetett, mint az itt csak igen távoli lehetőségként sérülő közérkölc. Az ügy azonban a kérelmező időközbeni halála miatt nem kerülhetett a bíróság elé, így nem tudhattuk meg, vajon a bíróság is fenntartotta volna-e a Bizottság döntését.

Mindenesetre az elv egy másik bizottsági döntésben is megjelenik. A Hoare v. the United Kingdom ügy⁶⁶ megállapítása alapján, amennyiben a közlő biztosítja, hogy az erkölcsstelen tartalom nem válik olyanok számára elérhetővé, akik azt nem kívánják, a korlátozáshoz különösen alapos indok szükséges. Az adott ügyben a bizottság egyébként nem fogadta el az Obscene Publications Act alapján elítélt kérelmező panaszát, mert az általa forgalmazott videokazetták – minden óvintézkedése ellenére is, a másolás, kölcsönadás, kölcsönzés lehetőségei okán – olyan széles kör, közte kiskorúak számára vált *elvben* hozzáférhetővé, amely jóval tágabb, mint a kazetták eredeti vásárlóinak köre.

A Karttunen v. Finland ügyben született döntés⁶⁷ egyértelművé tette, hogy a gyermekpornográfia (ideértve a kiskorúnak látszó személyeket meztelenül ábrázoló képeket is) még akkor is korlátozható, ha a meztelen képek kiállítása a társadalmi problémára való felhívás céljából történt.

Az Akdaş v. Turkey ügy⁶⁸ ezidáig az egyetlen, amelyben a művészet „győzött” az erkölcsvédelemmel szemben. A kérelmező itt Apollinaire erotikus tartalmú regényét (*Les onze mille verges*) jelentette meg török fordításban. A török bíróság a kötet példányainak elkobzását, és a kiadó megbírságolását rendelte el, az obszcén és erkölcsstelen – a büntető törvénykönyv által tiltott – tartalom miatt. A strasbourgi bíróság ezzel szemben úgy vélte, hogy tekintettel kellett volna lenni arra, hogy a mű eredetileg egy évszázaddal ezelőtt, 1907-ben jelent meg, és azóta számos európai nyelvre lefordították; az eltelt időben az irodalmi kánon része lett. Azaz, a török állam megsértette a kérelmező véleménysszabadsághoz való jogát. Ez az eset is a véleménysszabadság elvei szerint ítéltetett meg, azzal a fontos kiegészítéssel, hogy az első megjelenés óta eltelt időt a strasbourgi testület fontos körülményként értékelte (ez a véleménysszabadsággal kapcsolatos ügyekben értelemszerűen nem általánosan, vagy túlzottan gyakran figyelembe vehető körülmény, tekintettel a vitatott vélemények „jelenkorúságára”). Talán nem elhanyagolható szempont az sem, hogy Strasbourg itt – bár ezúttal is tartózkodott a közérkölc európai fogalmának, vagy védelmi szintjének meghatározásától – figyelembe vette a bepanaszolt államon kívüli, más európai országok hozzáállását a vitatott regényhez, és a közérkölc török fogalmát igyekezett valamelyest a nyugat-európaihoz közelíteni.

Az erkölcsvédelemmel kapcsolatos ügyekben általános érvénnyel megállapítható, hogy a vitatott vélemény (alkotás) művészi jellege nem minősült fontos körülménynek a strasbourgi

---

⁶⁴ Uo., 36. bekezdés.

⁶⁵ Application no. 17116/90., admissibility decision.

⁶⁶ Application No. 31211/96., admissibility decision.

⁶⁷ Application no. 1685/10., admissibility decision, 2011. május 10-i döntés.

⁶⁸ Application no. 41056/04., 2010. február 16-i ítélet.

bíróság számára. A Müller-ügy tényállása tekinthető olyannak, amelyben a művészetnek a véleménynyilvánítás általános eseteitől való elkülönítése elvben lehetséges lett volna, de ez a döntésben elmaradt. Ugyanakkor elképzelhetők olyan esetek, amikor a művészi alkotás sajátos tulajdonságai értékelést nyerhetnek, mint ahogyan a megjelenés óta eltelt (hosszú) idő, illetve a vitatott mű recepciója az Akdaş-ügyben lényeges körülménynek számított.

4. 2. A blaszfémia tilalmával kapcsolatos esetek

A strasbourgi bíróság legfontosabb, legtöbbet idézett döntése a blaszfémia kérdését érintően az Otto-Preminger-Institut v. Austria ügyben⁶⁹ született meg. A kérelmező, az Otto-Preminger-Institut egy Innsbruckban alapított (magán)egyesület volt, amely a nagyközönség számára a *Das Liebeskonzil* (Mennyei Tanács) című film hat előadásból álló bemutatóját hirdette meg. A film egy 1894-es színdarab alapján készült, amelynek szerzőjét már akkor bíróság elé állították blaszfémia vádjával. A filmben Isten egy szenilis vénember, Jézus pedig mentálisan sérült, ráadásul furcsa vonzalmat érez anyja iránt. A filmben Isten, a Sátán, Jézus és Szűz Mária megegyeznek, hogy a világot megbüntetik oly módon, hogy nemi úton terjedő betegséget bocsátanak rá. Az eseményről a kérelmező hírlevelet készített, amelyet 2 700 tagja részére továbbított, valamint autók szélvédőjére tűzött, és amelyben szerepelt az a figyelmeztetés, hogy a tiroli mozgókép-törvény értelmében 17 éven aluliak a filmet nem tekinthetik meg. A helyi újságban is megjelent a film bemutatójának helye és időpontja. Az Innsbrucki Római Katolikus Egyházmegye kérésére az ügyész még a film bemutatását megelőzően „vallási tanok becsmérése miatt” büntetőeljárást kezdeményezett az egyesület vezetője ellen. A film megtekintését követően az ügyész indítványozta a kópia elkobzását, az osztrák médiatörvény 36. §-a értelmében. Az Innsbrucki Regionális Bíróság döntésének eredményeképpen a nyilvános vetítésekre nem került sor. A tartományi bíróság ítélete értelmében a művészet szabadsága korlátait képezik az Alkotmányban garantált jogok és szabadságok (ilyen a vallás és meggyőződés szabadsága is), másodsorban a toleranciára épülő emberi együttélés alapvető formája, és végül a kirívó és extrém jogsértések esetén a mások érdekeinek jog általi védelme. A kérelmező az egyezmény 10. cikke által védett szólásszabadságának megsértése miatt az Európai Jogok Emberi Bíróságához fordult, a bíróság pedig 6:3 szavazati arány mellett megállapította, hogy a kérelmező joga nem sérült az állami bíróság döntése által.

A bíróság rámutatott arra, hogy az Egyezmény 9. cikke által védett gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság a demokratikus társadalom alapját képezi (47. bek.). Azok, akik úgy döntenek, hogy gyakorolják vallási meggyőződésük kinyilvánításának szabadságát, függetlenül attól, hogy vallási többség vagy kisebbség tagjaiként tesznek-e így, ésszerűen nem várhatják el, hogy minden kritika alól mentesüljenek, így el kell fogadniuk, hogy mások elutasítják az ő vallásos nézeteiket, és tünniük kell az azzal szemben ellenséges nézetek terjesztését is (47. bek.). A döntésben hivatkozott Kokkinakis v. Greece ügyben⁷⁰ hozott ítéletben – nem a blaszfémia korlátozásának összefüggésében – a bíróság kimondta, hogy az állam jogosan dönthet úgy, hogy lépéseket tesz bizonyos magatartásformák korlátozása céljából, amennyiben azokat mások gondolati-, lelkiismereti és vallásszabadságának tiszteletben tartásával összeegyeztethetetlennek ítéli (47. bek.).

A kérelemben kifogásolt intézkedés az osztrák büntető törvénykönyv azon szakaszán alapult, mely előírja a vallásos tisztelet tárgyát képező tárgyak elleni olyan magatartások tilalmát, amelyek „jogos felháborodást” váltanak ki. A strasbourgi bíróság elfogadta azt, hogy a kifogásolt intézkedés az Egyezmény 10. cikk (2) bekezdéséből levezethető legitim célból történt, „mások jogainak védelme” érdekében (48. bek.).

⁶⁹ Application no. 13470/87., 1994. szeptember 20-i ítélet.

⁷⁰ Application no. 14307/88., 1993. május 25-i ítélet.

A bíróság hivatkozott saját joggyakorlatára, mely szerint a szólásszabadság a demokratikus társadalmak egyik legfontosabb alapja, az egyén fejlődésének egyik nélkülözhetetlen feltétele. Ez nemcsak a kedvező, ártalmatlan vagy közömbös információra vonatkozik, hanem azokra is, amelyek sértőek, sokkolóak vagy zavaróak (49. bek.).⁷¹ A szólásszabadság gyakorlása ugyanakkor kötelezettségekkel és felelősséggel jár. Ezek közül az egyik – a vallásos meggyőződésekkel összefüggésben – az az általános követelmény, hogy amennyire csak lehetséges, kerülendők a vallás tárgyaival kapcsolatban a mások számára indokolatlanul sértő (*gratuitously offensive*) kifejezések (49. bek.). Elviekben tehát, bizonyos demokratikus társadalmakban szükségesnek tűnhet a vallási tisztelet tárgyával szembeni „nem megfelelő” támadások szankcionálása, vagy akár megelőzése, azzal a feltétellel, hogy a korlátozás az elérni kívánt jogos céllal arányos (49. bek.).

Az erkölcsi kérdésekhez hasonlóan, Európában nem lehet azonosítani egységes megközelítéseket a vallás társadalmon belüli jelentőségét illetően, az még egyetlen országon belül is eltérő lehet. Nem lehet átfogó definíciót alkotni arra vonatkozóan, hogy mi minősül a vélemény szabadság megengedhető korlátozásának akkor, ha a vélemény mások vallásos érzülete ellen irányul. Ezek okán az állami szervek rendelkeznek bizonyos mozgástérrel arra vonatkozóan, hogy van-e szükség ilyen korlátozásra, és ha igen, az milyen mértékű legyen (50. bek.). E mérlegelési jogkör azonban nem korlátlan, alkalmazása tárgya az egyezmény szempontjából való (Strasbourg általi) ellenőrzésnek, amelynek terjedelme az eset körülményeihez igazodik (50. bek.).

A bíróság megjegyezte, hogy bár a moziba való bejutás belépti díj megfizetéséhez és életkorhoz kötött volt, a filmet széles körben reklámozták, így tárgya és tartalma elegendő nyilvánosságot kapott ahhoz, hogy annak természete ismert legyen; „megfelelően nyilvános” volt ahhoz, hogy sérelmet okozzon (54. bek.). Az ügyben az egyezmény által védett két szabadságjog ütközik, egyrészt a kérelmező joga ahhoz, hogy megossza vitatott nézeteit a nyilvánossággal, közvetve pedig az érdeklődők ahhoz való joga, hogy megismerjék ezeket a nézeteket, másrészt másoknak a vallásszabadságuk tiszteletben tartásához való joga. Ebben a helyzetben tekintettel kell lenni az állami hatóságokat megillető mozgástérre, akiknek egy demokratikus társadalomban kötelessége a társadalom egészének az érdekét szem előtt tartani (55. bek.)

A bíróság nem tudott eltekinteni attól a ténytől, hogy a tiroliak döntő többsége római katolikus vallású. A film lefoglalásával az osztrák hatóságok a régió vallási békéje megőrzésének biztosítása érdekében cselekedtek, és hogy megelőzzék azt, hogy egyes emberek úgy érezzék, a vallási meggyőződésük indokolatlan és sértő támadásoknak van kitéve. Az eset összes körülményét tekintetbe véve, a bíróság megítélése szerint nem lehet úgy tekinteni, hogy az osztrák hatóságok túllépték volna a kérdésben a mérlegelési mozgásterüket (56. bek.). Ami a szankció arányosságának kérdését illeti, a 10. cikket nem lehet úgy értelmezni, mint amely tiltja az olyan tárgyak közérdekből történő elkobzását, amelyek használatát jogszerűen tiltották meg. Bár az elkobzás végleg lehetetlenné tette, hogy a filmet Ausztriában bárhol bemutassák, a bíróság értelmezése szerint az alkalmazott eszközök az elérni kívánt célhoz képest nem voltak aránytalanok (57. bek.).

A többségi indokoláshoz három bíró közös különvéleményt fűzött, amelyben megállapítják, az egyezmény nem védi a vallásos érzület védelméhez való jogot, azt nem lehet levezetni a vallásszabadság jogából sem, amely viszont – hasonlóan a szólásszabadsághoz – magában foglalja a mások vallási véleményével szemben kritikus nézetek kifejezésének jogát is. Ettől függetlenül előfordulhat olyan helyzet, amikor „szükséges a demokratikus társadalomban” határokat szabni az ilyen kritika vagy az e joggal való visszaélés nyilvános

---

⁷¹ Idézve a *Handyside v. the United Kingdom* ügy (application no. 5493/72., 1976. december 7-i ítélet) indokolását.

megnyilvánulásainak, ebben a különvéleményt megfogalmazók egyetértenek a többséggel (különvélemény, 6. bek.).

Ugyanakkor a filmet kis létszámú, fizető közönség előtt, egy művészmoziban tervezték bemutatni, ezért valószínűtlen, hogy a közönség soraiban olyanok lettek volna, akiket nem érdekel a film, nem tudatos döntésük eredményeképpen ülnek be rá. A közönségnek elegendő lehetősége volt arra is, hogy előzetesen tájékozódjon a film természetéről, a reklám világos információkat tartalmazott annak érdekében, hogy a vallásuk bírálataira érzékeny emberek tájékozott döntéssel távol maradhassanak tőle (különvélemény, 9. bek.). A tiroli jog szerint a filmet 17 éven aluli személyek nem tekinthették meg, a kérelmező pedig felhívta a figyelmet erre a körülményre, erre tekintettel annak veszélye, hogy olyan személy látja a filmet, elenyésző (különvélemény, 10. bek.). A különvélemény szerzői nem tagadták, hogy a film bemutatása egyes tiroli lakosok vallásos érzéseit sérthette volna, de a film lefoglalása és elkobzása a jogos cél fényében nem volt arányos szankció (különvélemény, 11. bek.).

A strasbourgi bíróság elé kerülő következő ügyben újra Nagy-Britannia volt a bepanaszolt állam. A *Wingrove v. the United Kingdom* ügyben⁷² a kérelmező egy filmrendező volt, aki írta és rendezte a *Visions of Ecstasy* (Az ekstázis látomásai) című 18 perces rövidfilmet, amelyet saját bevallása szerint Avilai Szent Teréz élete és írásai ihlették. A filmben egy apácának öltözött színésznő (Szent Terézt megjelenítve) lenge ruhában először szöveget ver saját tenyerébe, majd az abból fakadó vérrel erotikus vonaglás közepette összekeni magát. Ezután eszméletét veszti, majd a következő jelentben a színésznő fehér selyemszalagokkal összekötve, felülről lelógatva látható, amint egy majdnem félmeztelen fekete ruhás színésznő (aki Teréz pszichéjét volt hivatott jelképezni) odakúszik hozzá, simogatni és csókolgatni kezdi. Eközben láthatjuk Terézt, aki a földön fekvő, megfeszített Jézus Krisztushoz kúszik, sebeit nyalogatja, majd lovaglópózban ráülve, erotikus csípőmozgás közben csókolgatja. A film végén megjelenő stáblistán kívül nem derül ki a néző számára, hogy a megjeleníteni kívánt személy Szent Teréz lenne, vagy hogy a másik nő az ő tudatát szimbolizálja. A filmet benyújtották a filmeket a megfelelő korhatár-besorolás szempontjából a bemutatást megelőzően minősítő testületnek (BBFC, British Board of Film Classification), mely megtiltotta forgalomba hozatalát és bemutatását. A testület a *R. v. Lemon* ügyben hozott bírósági ítéletre hivatkozott, amely alapján a *Visions of Ecstasy* is blaszfémnek, így tiltottnak minősül. *Wingrove* fellebbezett a döntés ellen, azonban másodfokon jóváhagyták a BBFC döntését.

A kérelem nyomán a strasbourgi bíróság 7:2 szavazati arány mellett megállapította, hogy a kérelmező szólásszabadsághoz fűződő joga nem sérült. A bíróság megállapította, hogy a blaszfémia meghatározására természetéből adódóan nem lehet precíz jogi fogalmat alkotni. A nemzeti hatóságoknak tehát rugalmas keretek között kell meghatározni, milyen esetekben tekinthető a blaszfémia bűncselekménynek (42. bek.). A döntés felidézi az *Otto-Preminger*-döntés érvelését, és szintén „mások jogainak” (vallásszabadságának) védelmére alapozza a tilalom megengedettséget. Megállapítja, hogy a film közzétételének előzetes megtiltására azért került sor, hogy ezzel elejét vegyék annak a várható következménynek, hogy a krisztusi történetet és etikát megértő, azzal szimpatizáló, azt támogató személyek felháborodjanak a film sértő, trágár, gyalázkodó vagy nevetséges stílusán, amellyel a témát bemutatták (48. bek.). Ahogyan arra a brit bíróságok is rámutattak, nem magát a közlést vagy a véleményt kívánja szabályozni a jog, hanem annak módját. Ahhoz, hogy a közlés büntethető legyen, a vallási érzelmek sérelmének jelentős mértékűnek kell lennie (60. bek.).

A bíróság kitért arra is, hogy a film korlátozott (például kizárólag szex-shopokban való) terjesztése nem lett volna elegendő a kívánt cél elérése érdekében, mivel az megjelenésétől kezdve többszörösíthetővé, kölcsönözhetővé, forgalomba hozhatóvá, így terjesztése a hatóságok felügyeleti jogkörétől függetlenné vált volna. Ebből következően, bár a teljes tiltás

---

⁷² Application no. 19/1995/525/611., 1996. november 25-i ítélet.

meglehetősen erős lépés volt a hatóság részéről, mégis érthető következménye volt annak, hogy a film terjesztése bűncselekményt valósítana meg (62–64. bek.).

Az egyik különvéleményt jegyző Pettiti bíró szerint az, hogy valamely cselekedet blaszfémia miatt *esetleg* büntetőjogi következményekkel járhat, nem elegendő ok arra, hogy hatósági úton megtiltsanak egy könyv vagy videó terjesztését (csak akkor lehet ez megengedhető, ha bíróság megállapítja a bűncselekmény megtörténtét). De Meyer bíró pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy az állami intézkedés az ügyben „előzetes korlátozás” volt, ami már az érintett vélemény napvilágra kerülését is ellehetetleníti, és ez elfogadhatatlan. Lohmus bíró már – ezzel összhangban – cenzúrának nevezi az állami döntést.

A következő eset a bíróság praxisában az I. A. v. Turkey ügy⁷³ volt. A kérelmező tulajdonosa és vezetője a Berfin nevű kiadóvállalatnak, amely 1993 novemberében *Yasak Tümceler* („A tiltott mondatok”) című regényt egyszeri alkalommal, kétezres példányszámban kiadta. A mű a szerző filozófiai és teológiai gondolatait tartalmazta, regényes stílusban íródott. Többek között az alábbi, vitatott szövegrészt tartalmazta:

„Nézzünk csak a félelem, egyenlőtlenség és következetlenség háromszögére a Koránban; engem egy földigilisztára emlékeztet. Isten azt mondja, hogy minden szó az ő hírnökéé. E szavak egy részét ráadásul az Aisha karjai közt érzett diadalmámor inspirálta. (...) Isten hírnöke nemi közösüléssel törte meg saját bűjtjét, vacsora után és imádkozás előtt. Mohamed nem tiltotta meg szexuális kapcsolat létesítését halott emberrel vagy élő állattal.”

Isztambul ügyésze vádiratot nyújtott be a kérelmező ellen a büntető törvénykönyv megsértése miatt, mivel a kérelmező a könyv kiadásával megsértette „Istent, a Vallást, a Prófétát és a Szent Könyvet”. Az elsőfokú bíróság a kérelmezőt kétéves börtönbüntetésre és bírság megfizetésére ítélte, a fellebbviteli bíróság az ítéletet később helybenhagyta (a bírság összege jelentéktelen volt, a szabadságvesztés-büntetés pedig átváltható volt – szintén alacsony összegű – bírságra). A kérelmező ezt követően a strasbourgi bírósághoz fordult, amely 4:3 szavazati arány mellett megállapította, hogy a bepanaszolt állam nem sértette meg a kérelmező szólásszabadsághoz való jogát.

Ahogy a korábbi döntésekben is, a bíróság ezúttal is leszögezte, hogy a szabadság gyakorlása kötelezettségekkel és felelősséggel jár, ebből fakadóan el kell kerülni a más számára indokolatlanul sértő vélemények közzétételét. Így nem tekinthető egy demokratikus államban szükségtelennek a vallási tisztelet tárgyai ellen irányuló sértő támadások szankcionálása. A vitatott könyvben egy sértő támadás jelent meg az iszlám prófétája ellen, ami miatt a hívők jogosan érezték sértve magukat. A bíróság véleménye szerint ésszerűen tekinthető úgy, hogy a panaszolt intézkedést „kényszerítő társadalmi igény” alapozta meg.

A három bíró által közösen jegyzett különvélemény a könyv tényleges hatását vitatta (alacsony példányszámban adták ki és eleve csak a szöveg egy kisebb része volt sértő a vallásosokra nézve). Érdekes felvetés a különvéleményben, hogy eltérően ítéendő meg az állam által (hivatalból), valamint a vallási érzéseiben sértett egyén által kezdeményezett eljárás. A különvélemény szerzői utóbbit inkább elfogadnák legitim szóláskorlátozásként (az ügyben az állami szervek hivatalból jártak el). Bár a megállapított büntetés mértéke csekély volt (a szabadságvesztés pénzbüntetésre váltásával számolva), maga az elítélés ténye is aggályos, mert minden marasztaló büntető ítélet elbátortalanítja a kiadókat a nem szigorúan konformista vagy „politikailag (vagy vallásilag) korrekt” könyvek kiadásától. A bírák szerint elérkezett az idő a strasbourgi esetjog felülvizsgálatára, amely túl nagy hangsúlyt fektet a gondolatok konformitására, a sajtó szabadsága ügyében pedig túlságosan óvatos és félnék megközelítést alkalmaz.

---

⁷³ Application no. 42571/98., 2005. szeptember 13-i ítélet.

Fontos kiemelni, hogy bár mindhárom blaszfémia-ügy művészi alkotást érintett (filmeket és irodalmi művet), az ügyeket minden esetben a véleményszabadság elvei alapján ítélték meg, a vitatott vélemények művészi jellege érdemben nem befolyásolta az ügyek eldöntését.

6. Következtetés

Korábbi érvelésünk konklúziója tömören összefoglalható: a művészet szabadsága mint önálló alapjog nem létezik, de ez egyáltalán nem baj.

Természetesen az előbbi állítás több megszorítással fogadható csak el igaznak: a művészet szabadságának szubjektív, alanyi oldala valójában beleolvad a véleményszabadság alapjogába, azaz a művészi kifejezés szabad, de nem igényel önálló, nevesített alapjogi védelmet. A művészi kifejezőmód sajátosságai ugyanakkor, mint a véleményszabadság terjedelmét befolyásoló tényezők figyelembe vehetők (pl. a *symbolic speech*, műfaji sajátosságok, a közzététel óta eltelt idő). A művészi alkotás és az irodalmi mű így egyfajta sajátos véleményként kezelendő, a véleményszabadság egyik megnyilvánulási módjaként jelenik meg, amely ugyanakkor nem lép ki a véleményszabadság mint alapjog keretei közül.

A művészet szabályozásának ugyanakkor ettől függetlenül is lehet helye, akár alaptörvényi szinten is. Az állami kötelezettségek előírása (az objektív intézményvédelmi kötelezettség) a művészi alkotások megszületésének és megőrzésének előfeltétele, amely a művészi szabadság objektív, alanytalan oldalát képezi és sajátos alkotmányos tartalmát jelöli ki (az állami döntéshozatal felvállalása művészeti ügyekben is, párhuzamosan az állami semlegesség figyelembe vételével és a művészeti pluralizmus megőrzésére való törekvéssel). Érdekes sajátossága a magyar alkotmányos fejlődésnek, hogy 1972-ig a művészi szabadságnak csak az utóbbi, intézményvédelmi oldala jelent meg az Alkotmány szövegében, természetesen a kor társadalmi rendjének és uralkodó ideológiájának megfelelő megfogalmazással és szűkítéssel; sőt, az állami feladatok előírása 1972 után is – a jog szubjektív oldalához képest – egyértelműbben, explicit módon szerepelt az Alkotmányban. Ma sem lenne ördögtől való, ha a művészi szabadságnak csak az objektív oldala lenne része az Alaptörvénynek, de végeredményben a tapasztalható alkotmányos redundancia, a IX. és a X. cikk részbeni azonossága⁷⁴ sem okoz értelmezési zavarokat.

---

⁷⁴ Beleértjük ebbe a tudomány szabadságának jogát is, amely alanyi jogként álláspontunk szerint – a művészet szabadságával kapcsolatban megfogalmazottakhoz hasonló okokból – szintén beolvad a véleményszabadságba, bár előbbi joggal jelen tanulmány nem foglalkozott.